

2. Institucions i organització

LES INSTITUCIONS I ORGANITZACIÓ DE L'ESGLÉSIA CATALANA

Antoni Pladevall

D'acord amb els ensenyaments i amb la comprensió que l'Església Catòlica té d'ella mateixa, aquesta es pot definir com una comunitat de fe, d'esperança i de caritat estructura exteriorment. El primer aspecte o part d'aquesta definició fa referència als seus continguts formals o doctrinals, l'altre en canvi ho fa a la seva configuració externa; el primer tema és camp d'estudi de la teologia i ciències afins i el segon ho és de la història i dels historiadors.

Com és lògic aquí no ens ocuparem del primer aspecte i només intentarem apropar-nos un xic a les estructures històriques de l'Església del territori català, enumerant el que es coneix com institucions o elements més bàsics i permanents de la seva organització.

No es pot oblidar, tanmateix, l'estreta implicació de l'assemblea o societat visible dels fidels amb els pressupòsits que configuren la seva unió espiritual; ambdós formen una única realitat sovint molt complexa. A causa d'això és freqüent trobar involucracions i confusions entre coses que formen part de l'essència de l'Església, de la seva doctrina o constitució bàsica amb altres coses originades o improvisades en un moment precís, per necessitats concretes o contra abusos d'un moment o època. És un fet comprovat i demostrable que a vegades algunes d'aquestes disposicions preses per causes accidentals o circumstancials es varen institucionalitzar i fins i tot sacralitzar, arribant a considerar-se parts integrals o intocables de l'estatut eclesial.

Una tasca dels historiadors és la de documentar l'aparició d'aquests fets, de situar-los en el temps i la circumstància històrica que els va fer aparèixer i la de raonar si són institucions d'acord amb les exigències de creixença de la comunitat o d'explicitació i necessitat per fer viure millor el contingut doctrinal o be si són coses fruit o nascudes d'interessos o fets accidentals i abusivament sacralitzades.

La història de les institucions i de la vida de l'Església fa temps que ha deixat d'ésser una ciència auxiliar de la teologia o una ciència secundària en la comprensió de la vida de la comunitat cristiana; ella és la única que pot ajudar a clarificar punts confosos de la implicació entre el contingut doctrinal i el llast que han deixat en la vida de l'Església èpoques d'excessiu autoritarisme

o prepotència calcada de la societat civil. Els estudis històrics ben portats són la millor eina per posar de manifest les institucions que abusivament han fet passar de l'ordre extern, variant i mutable, al camp de les veritats o aspectes units al dogma.

Tot i el que acabem d'apuntar seria un error voler jutjar l'Església com una societat temporal normal que pot modificar a voluntat o de manera violenta el seu sistema de govern i la seva constitució. L'Església, no ho oblidem, és una societat de creients, basada en uns principis dogmàtics i jeràrquics, que la fan del tot diferent de la resta de societats temporals.

Cal tenir present també en estudiar l'Església que ella es presenta com una organització social originària o sigui que no ha sorgit al si d'una altra organització o fenomen social previ. Això, que els juristes medievals varen definir tan obertament, no era tan clar pels primers cristians fins a la seva definitiva separació o ruptura amb el judaisme. Aquest caràcter de societat originària fa que l'Església es presenti com a dotada de subjectivitat pública i privada.

Igualment és precís recordar que l'Església en la seva estructura constitucional és monàrquica i col·legial: els seus jerarques reben el poder directament de Déu, bé que en la seva tria o designació hi pugui participar la comunitat; això, que en principi era clar, ben formulat i posat a la pràctica, es va veure ben aviat retallat i finalment del tot bandejat per la pròpia jerarquia, que s'escollí els seus membres sense cap intervenció de la comunitat o del poder civil, que molt sovint va sotmetre i fins va escollir la jerarquia.

L'organització eclesiàstica catalana

Per tot el que acabem d'apuntar, resta evident que aquí partim de la base que l'Església és una comunitat de fe, amb una organització implantada en l'espai i en el temps, però que té unes característiques peculiars que han condicionat molt sovint la seva trajectòria i les seves institucions. Això fa que encara que només ens fixem en el seu aspecte organitzatiu no podem deixar de banda que la majoria d'actuacions i institucions de l'Església tenen com a fonament la preservació de la fe i el manteniment de la cohesió interna de la comunitat. A això responen en el seu origen els organismes i categories personals que tenen com a missió la difusió de la fe, el seu manteniment a través de la sacramentalització i la jerarquia per a garantir la puresa de la fe, els

sagraments i la unitat del cos de creients.

Aquest és el fonament de totes les institucions que caracteritzen l'Església nascuda de la predicació de Jesús i dels apòstols i que han continuat els seus llegítims successors, per a nosaltres el sector que està en comunió de fe i en unió amb el papa de Roma. És dintre d'aquest àmbit que es mou l'Església catalana.

El mateix títol donat, segurament de manera ben conscient, a aquest primer congrés sobre el passat de la nostra Església necessita una petita aclaració perquè pot esdevenir confusionari segons el considerem aplicat als temps moderns o a les èpoques medieval i antiga; no és el mateix dir *I Congrés d'història de l'Església de Catalunya* que *I Congrés d'història de l'Església catalana des dels orígens fins ara*, com veiem emprat indistintament en el volant que anuncia el congrés. Catalunya i català són conceptes que sense una explicació es poden aplicar a àmbits molt diversos: Catalunya, avui dia, és un territori molt ben delimitat d'una comunitat autònoma de l'estat espanyol, mentre que català és un concepte molt més ampli, de connotacions culturals o lingüístiques que abasten un territori molt més ampli: de Salses a Guardamar i del Cap de Creus al Cinca, segons és típic de dir i que per tant inclou terres de les comunitats de València i d'Aragó i de la Catalunya Nord o estat francès.

Tampoc evita confusions, des del punt de vista històric, emprar el nom d'església Tarraconense o de la Tarraconense, nom que es fa servir habitualment per a designar la província eclesiàstica vinculada a l'arxidiòcesi de Tarragona perquè la realitat expressada sota aquest mot, abans ja de la creació de l'arxidiòcesi de Barcelona (1964), havia sofert molts canvis. Inicialment es va conèixer com *Tarraconense* el conjunt de la Hispània Citerior, per tenir a Tarragona com a capital, però dintre de la mateixa època romana, el mot es va delimitar ja a un dels set *conventus juridici* que configuraven l'antiga Tarraconensis, amb un àmbit força semblant al de la província eclesiàstica dels temps moderns.

Com a província eclesiàstica la Tarraconense també ha experimentat notables canvis: en els temps visigòtics i en els primers temps de la seva restauració medieval la província eclesiàstica de Tarragona o Tarraconense s'estenia per tot l'Aragó i Navarra fins a la diòcesi d'Auca o Oca, en el territori actual de Burgos. L'any 1318 amb la creació de la nova arxidiòcesi i província eclesiàstica de Saragossa va perdre gairebé tot l'Aragó, llevat del tros vinculat a la diòcesi de Lleida i tota la Navarra i l'any 1492 en crear-se la nova arxidiòcesi

de València va perdre totes les diòcesis valencianes fins a Oriola i les Balears, llevat d'Eivissa, que depengué de Tarragona fins a la creació de la seva diòcesi el 1782 i després

encara va restar unida a la seva província eclesiàstica fins el 1851 que va passar a la de València; tampoc cal oblidar que un sector del País Valencià pertany a la diòcesi de Tortosa i que fins el 1960 hi va pertànyer una gran part de l'actual bisbat de Sogorb-Castelló, inclosa la mateixa ciutat de Castelló de la Plana.

Finalment cal tenir també present que la diòcesi d'Elna-Perpinyà, filial tradicional de Narbona, va restar unida a la Tarraconense només entre els anys 1564 i 1659, però que des 1803 té unida la meitat de la Cerdanya -la que correspon a l'estat francès- que fins aleshores va dependre de la diòcesi d'Urgell, diòcesi aquesta que el 1805 va rebre com a compensació la Vall d'Aran, integrada aleshores per 29 parròquies, que fins aquell moment havien estat subjectes a la diòcesi de Sant Bertrand de Comenge.

Totes aquestes variacions o canvis que cal tenir presents en estudiar la nostra Església o la que s'integra en l'accepció de catalana en un sentit o altre, cal tenir-les presents en evocar la nostra primera institució eclesiàstica, l'arxidiòcesi o metròpoli de Tarragona.

La província eclesiàstica i els seus metropolitans

L'Església catalana, fins a la recent creació de l'arquebisbat de Barcelona, tingué com a centre o eix de cohesió la metròpoli de Tarragona. Pau VI va trencar aquesta unitat tradicional l'any 1964 quan, per mitjà de la butlla *Laeto animo* erigia la fins aleshores diòcesi de Barcelona en arquebisbat sense diòcesis sufragànies i subjecta directament a la seu apostòlica.

La diòcesi de Tarragona és la primera documentada de Catalunya i una de les primeres d'Hispania. Prescindint de tota llegenda i només amb el suport documental i arqueològic, consta que existia, amb un bisbe i comunitat ben organitzada, l'any 259, segons el testimoni de les actes del seu bisbe màrtir Sant Fruitós o Fructuós¹.

Les atribucions o paper d'arxidiòcesi s'endevinen ja ben clarament l'any 384 en la carta o resposta del papa Sirici a les qüestions que li havia plantejat el bisbe Himeri. El papa, en la que ha estat considerada com la primera decretal d'un papa, encarrega al bisbe de Tarragona que faci conèixer el con-

1. *Actes de Màrtirs*- a «Clàssics del Cristianisme» 25, Edicions Proa, Barcelona, 1991, pàgs. 42 i 121-124.

tingut de la carta als seus germans en l'episcopat, en concret als bisbes de les províncies Cartaginesa, Bètica, Lusitana i Galaica i fins als de les províncies que li són veïnes d'un costat i de l'altre². És el primer document que fa ben palesa la divisió de la nostra església en províncies, calcades de les de l'imperi romà. D'aquest mateix document o encàrreg se n'ha volgut derivar o veure-hi el primer testimoni de la primacia de Tarragona sobre tota Hispània o les Espanyes, tema que serà objecte de llargues discussions des del segle XI fins gairebé els nostres temps³.

En la controvèrsia originada en la nostra província eclesiàstica entorn els anys 418-420 per causa d'uns llibres màgics o priscillianistes que va retenir el bisbe Sagici de Lleida, el bisbe de Tarragona és nomenat *metropolitanum episcopum* essent aquesta la menció més antiga d'un metropolità en els antics documents hispànics⁴.

Al llarg d'aquesta mateixa polèmica sabem que va tenir lloc la reunió d'un concili a Tarragona, al que assistiren set bisbes i cosa que fa avançar més d'un segle l'inici de la famosa sèrie de concilis provincials de la Tarraconense, la més brillant i continuada d'Hispània i una de les més notables de la cristianitat occidental. També hi ha indicis d'una altra reunió conciliar l'any 465 per aprovar el trasllat del bisbe Ireneu d'Egara a Barcelona⁵ cosa que refusarà el papa.

Aquesta preheminència o caràcter metropolità i de primacia de l'església de Tarragona es fonamenta en una altra carta del papa Hormidas al bisbe o arquebisbe de Tarragona Joan, de l'any 517 en la que el papa li encarrega que vigili per l'observança de la disciplina canònica i l'anomena Vicari pontifici o representant del papa a Hispània⁶. Molt aviat la primacia de Tarragona seria suplentada i absorbida per Toledo, diòcesi que per tenir la capitalitat del regne visigot es veurà amplament afavorida al llarg del segle VII i així el 610

2. *Ecrits de bisbes catalans del primer mil·lenni*, «Clàssics del Cristianisme» 27. Edicions Proa, Barcelona, 1992, pàg. 60.

3. La bibliografia sobre aquest tema és àmplia, destaquem de inicis de la controvèrsia a *La Restauració de la Metròpoli de Tarragona* a «Recull Ignasi Mallol i Casanoves 1892-1940» Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental Margalló del Balcó, Tarragona, 1991, pàgs. 47-49; el tema ha estat objecte de molts estudis fins avui dia, destaquem el de Martí de Barcelona *Història de la Primacia de la Seu de Tarragona pel P. J. Caresmar*, Tarragona 1924.

4. J. AMENGUAL I BATLLE, *Consenci. Correspondència amb Sant Agustí I*. Fundació Bernat Metge 244, Barcelona 1987, pàgs 119 i ss.

5. Anscari M. MUNDO I MARCET, *El bisbat d'Egara de l'època tar-do-romana a la carolingia* a «Simposi Internacional sobre les Esglésies de Sant Pere de Terrassa», 20-22 de novembre 1991, Actes, Terrassa 1992, pàgs. 42-43.

6. Cfr. ML. 63, 423, bé que no falta qui la creu dirigida albisbe Joan d'Elx, cfr. Hormidas. *Epist ad Ioannem Illicitanum ep.* Ml, 84, 819-820)

Toledo és aixecada a capital de l'antiga província Cartaginense (Concili de Toledo de 610 *sub Gudemaro*)⁷ l'any 647 l'arquebisbe de Toledo ja és nomenat *primatus episcoporum*⁸ i com a plena confirmació de la seva plenitud de poder en el XII Concili de Toledo del 681, cànon 6, acordà que l'arquebisbe de Toledo, d'acord amb el rei, pogués consagrar bisbes a la resta de províncies eclesiàstiques del regne⁹.

L'actuació dels metropolitans o arquebisbes de Tarragona serà notable al llarg de la nostra història religiosa tot i les retallades constants dels papes als poders metropolitans al llarg dels segles IX i XII.

L'estudi de les reserves papals sobre els antics drets normals dels bisbes i sobre les atribucions dels metropolitans, basades sovint en fonts jurídiques de dubtosa autenticitat, com les «Decretals pseudoisidorianes» és un tema que desborda el marc de la síntesi aquí proposada. Aquest procés es va produir sobretot entre els papes Nicolau I (858-867) i Gregori VII (1073-1085) però el seu estudi els trobarem en obres més generals, bàsicament en G. Le Bras¹⁰.

Els bisbes i els bisbats

L'estructura episcopal i diocesana és la primera o la més transcendental en el pla sacramental i organitzatiu de l'Església; és l'única que pot exigir, sense cap pal·liatiu, una tradició apostòlica. El papa és abans que tot un bisbe més, el bisbe de Roma, amb primàcia sobre la resta de bisbes metropolitans, i els metropolitans són bisbes amb unes atribucions de preheminença, no d'ordre ni jerarquia, sobre la resta de bisbes. El bisbe té la plenitud del sacerdoci o del sagrament de l'ordre, la plenitud del magisteri i la de jurisdicció.

Aquests poders ordinaris són els que marquen la seva actuació i dignitat: exerceix el poder *d'ordre* ordenant altres bisbes i sacerdots, com a ministre normal de la confirmació, regulador de la penitència, consagrant els sants olis, cànzes, etc. autenticant relíquies, beneint els abats..., el *magisteri* a través de la predicació, de la vigilància de la formació del clergat, denunciant els errors o heretgies, procurant consignes i donant normes als seus sacerdots, etc.; i la *jurisdicció* a través dels sínodes diocesans, creant, unint o separant parròquies, admetent i regulant els beneficis i càrrecs eclesiàstics en la seva diòcesi i

7. Z. GARCIA VILLADA *Historia Eclesiàstica de España*, II, 1 Madrid 1932, pàgs. 205-207.

8. J. FERNANDEZ ALONSO *La cura pastoral en la España romano visigoda*. Roma, Iglesia Nacional Española, 1955, pàgs 237-241.

9. Z. GARCIA VILLADA, *op. cit.* pàgs 187-205.

10. GEORGES LE BRAS *Institutions ecclésiastiques de la Chrétienté médiévale*. I part. a «Histoire de l'Eglise de Fliche Martin» Bloud et Gai 1964, pàgs 530-534.

actuant a través de la seva cúria i tribunal diocesà. Tot això fa que es defineixi com el poder ordinari i que el bisbe sigui l'ordinari del lloc.

Tota la resta de càrrecs o institucions diocesanes: capitols catedralicis, ardiaques, vicaris generals, cúries episcopals, etc. giren entorn del bisbe i és d'ell que reben la seva força o autorització.

Els bisbes, a semblança del que deiem en cloure la visió dels poders metropolitans, han vist al llarg dels segles disminuïts molts dels seus poders a causa de les retencions dels metropolitans i d'una manera molt més directa del papa i dels dicasteris que l'envolten, fins al punt que algun autor havia pretès relegar els bisbes a simples vicaris als que la Santa Seu ha confiat una part de les seves atribucions¹¹, cosa totalment falsa o fora de la més genuïna tradició eclesial.

Si concretem el tema dels bisbes i bisbats a la província eclesiàstica Tarraconense veurem que aquesta avui dia ha quedat limitada a set bisbats: Tarragona, Girona, Lleida, Seu d'Urgell, Solsona, Tortosa i Vic. Barcelona, ja ho hem dit, per raons de prestigi, no pastorals, queda fora de la Tarraconense i sotmesa immediatament a la Santa Seu. A ningú escapa que això és en definitiva una maniobra molt poc pastoral per poder influenciar des de Roma en la Tarraconense, sobretot atès que la diòcesi de Barcelona té més de la meitat de feligresos de la província eclesiàstica Tarraconense.

Si a aquesta nostra visió li volguéssim donar l'abast d'Església de cultura catalana aleshores ens caldria afegir-hi les diòcesis de les Illes, les del País Valencià, majoritàriament de cultura catalana i la diòcesi de Perpinyà, que té una vella tradició catalana, bé que ara sembla que sigui irremeiablement absorbida pel francesisme creixent de la Catalunya Nord.

L'origen de la diòcesi de Tarragona resta ja exposat i el seu paper cabdal entre les diòcesis catalanes, pel seu indiscutible i ben acceptat paper metropolità, és evident al llarg dels segles. Al marge de les actuacions personals dels seus arquebisbes Tarragona té prestigi per ésser la seu de la majoria de Concilis provincials i per radicar en la ciutat el tribunal d'apel·lació de la província.

La segona diòcesi en antiguetat i prestigi és la de Barcelona. Comptava ja amb bisbe propi el 347 quan Fretexat, assistí a un concili antiarià de Sàrdica (Sofia)¹². De les seves activitats i vida interna n'hi ha notícies continuades a partir dels seus successors Pacià (360-390), Lampi (393-400). El martiri de Cugat proper a Barcelona, cantat per Prudenci, molt abans que per les actes o passió del segle VII, situa al ciutat de Barcelona com a lloc on patí el sant:

11. G. LE BRAS, *op. cit.* pàgs. 365-376.

12. Consta en les actes d'aquest concili a ML.10, 642, i per elles sabem que l'acompanyen els bisbes hispans de Còrdova, Castulo, Astorga, Mèrida i Saragossa.

Barcbiron clar Cucufate freta - surget. De la màrtir Eulàlia i de la seva polèmica no s'en pot dir res fins els segles VII a VIII¹³.

De la diòcesi de Girona, ciutat santificada pel martiri d'un altre sant, sant Feliu, cantat també per Prudenci i mitificat per una passió tardana del Passionari Hispànic¹⁴, no en sabem l'origen. Consta, tanmateix, que tenia bisbe propi a finals del segle IV. Per aquest temps un bisbe de procedència desconeguda, de nom Minici, havia usurpat el dret d'anomenar un bisbe per Girona sense comptar amb la voluntat de poble o comunitat local cosa de la que varen protestar la resta de bisbes de la Tarraconense al papa. Aquest, el papa Innocenci I, va respondre amb una carta que es va llegir en un concili celebrat a Toledo (entorn el 400) en la que el papa es plany de la irregularitat comesa i diu que no es poden fer eleccions episcopals contra la voluntat del poble i sense la confirmació del metropolità¹⁵.

La correspondència de Consenci, un cristià lletrat, afincat algun temps a Menora, amb sant Agustí, datada dels volts del 420, però no descoberta ni publicada fins fa pocs anys (1980-1981) i explotada molt freqüentment per alguns autors moderns¹⁶, ens fa avançar un segle les notícies que es tenien sobre les diòcesis catalanes sense documentació pròpia anterior, es feien arrencar de l'any 516 o primer concili de la sèrie conciliar, amb els textos conservats, de Tarragona o de la província Tarraconense.

Aquestes cartes, i en concret la carta o *Epist 11*, ens notifica d'un afer sobre un manuscrit de tipus màgic o ocultista en el que intervingueren el bisbe de Lleida, Sagici, el bisbe d'Osca Siagri i alguns monjos establerts en aquelles diòcesis en especial el monjo i erudit Frontó, fundador d'un monestir a Tarragona. Tarragona era governada per un comte cristià i pel metropolità Tacià, que sembla que tenia per coadjutor al bisbe Agapi.

Tota la carta i el seu context posen en evidència una estructura cristiana del país que s'hauria consolidat i afermat tot al llarg del segle IV i inicis del V, moment en el que s'haurien ja creat totes les altres diòcesis catalanes o sigui les d'Empúries, Ausona o Osona, Tortosa i la Seu d'Urgell, tot i que com hem dit no és fins a partir del 516 que es té notícia certa de la seva existència. D'on procediren sino els set bisbes que el metropolità Tacià de Tarragona va

13. C. GARCIA RODRIGUEZ. *El culto de los santos en la España Romana y visigoda*, CSIC, Madrid 1966, pàgs. 312-316 i 289-303.

14. C. GARCIA RODRIGUEZ, *op. cit.* pàgs. 304-312.

15. Cfr. INNOCENCI I, *Epist.* a PL. 20, cols. 486-493.

16. Sobretot JOSEP AMENGUAL I BATLLE a *l'Església de Tarragona a començament del segle Vè segons la correspondència de Consentius a Sant Agustí* a Randa 16 (1984), pàgs. 5-17; id. id. *Consenci. Correspondència amb sant Agustí*, 1, Fundació Bernat Metge, 244, Barcelona 1987, pàgs. 118 i ss.; i id. id. *Els orígens del cristianisme a les Balears*, Ed. Moll, Mallorca 1951, I, pàgs. 259-282 i II pàgs. 83-106.

convocar en concili entorn el 420 per tractar de l'afer dels manuscrits titllats de màgics o priscillianistes¹⁷.

Com hem remarcat ja abans també aquesta notícia ens fa avançar més d'un segle el costum de reunir-se en concili els bisbes de la Tarraconense, com veurem que ho faran novament pel 465.

Fins fa alguns anys la coneixença de la fundació de la diòcesi d'Egara, dins del marc de la diòcesi de Barcelona, entorn a l'any 450, gràcies al plet que es va suscitar el 465, quan es volgué que el bisbe Ireneu d'Egara passés a regir Barcelona, feia que aquest document s'utilitzés com a model o prototipus de com es devien crear la resta de diòcesis catalanes, que es consideraven posteriors a la d'Egara. En realitat el cas d'Egara és un cas atípic i cal considerar-lo com una excepció o subterfugi del bisbe de Barcelona Nundinari per afavorir el seu pupil Ireneu i assegurar-s'el com a successor¹⁸.

El fet és que entorn de l'any 450, quan segurament ja funcionaven totes les antigues diòcesis de la Tarraconense, el bisbe Nundinari de Barcelona, d'acord amb el seu metropolità, va crear una nova diòcesi dintre de l'àmbit del seu bisbat amb seu al municipi romà d'Egara o de la futura Terrassa¹⁹.

Més que un model, el cas d'Egara era una excepció o una manera de com no s'havia de crear una diòcesi i sobretot del fet que un bisbe no podia deixar la seva diòcesi, sense una causa molt greu i encara resolta pel papa, puix que es considerava vinculat a ella de per vida. És per això que tot i que el trasllat havia estat confirmat pel metropolità i els seus bisbes reunits en concili -un nou concili de la Tarraconense del 465- fou severament denegat pel papa que per carta refrendada per un concili romà va renyar al nostre metropolità i bisbes²⁰.

Avui dia no hi ha cap objecció seriosa per admetre que al final del domini romà, molt abans de la creació del domini o regne visigot, Catalunya tenia totes les seves diòcesis creades i en ple funcionament, llevat de la diòcesi d'Elna, que es va crear entorn el 570 com a desmembració de la gran diòcesi de Narbona i en un territori que tradicionalment li havia estat sotmés. El primer bisbe conegut d'Elna és Domne, entre el 571 i el 586.

Poca cosa sabem del funcionament i vida d'aquestes diòcesis pel fet que la documentació conservada és només sobre alguns temes puntuals que no

17. Id. id. Epistola 11, (*Els orígens del cristianisme a les Balears II*, pàgs. 100-108) on llegim: «*Super hac re deinceps Constat fuisse concilium... numero septem episcoporum*»

18. Trobem suggerents i raonables algunes de les opinions o teories que sobre això ha donat recentment ANSCARI M. MUNDO en el treball citat a la nota 5.

19. J.M. MARTÍ I BONET *Els orígens del bisbat d'Egara* a «Simposi Internacional sobre les Esglésies de Sant Pere de Terrassa», 20-22 novembre 1991. Actes, Terrassa 1992, pàgs. 67-71.

20. Remetem per això els dos estudis recents citats a les notes 5 i 19 sobretot al primer d'ANSCARI M. MUNDO.

refleixen la seva activitat normal, així només coneixem plets o anomalies, objecte d'intervencions foranes. Com el cas del trasllat proposat d'Ireneu d'Egara a Barcelona un fet totalment contrari a la disciplina d'inamovibilitat dels bisbes, semblant a un casament amb la seva diòcesi²¹.

També es veu que els bisbes es triaven entre el clergat que formava la comunitat diocesana, bé que no era indispensable que fossin fills del lloc, només que hi visquessin o hi estiguessin incardinats; l'assentiment dels fidels o del conjunt era també necessari perquè l'elecció es considerés ben regular. Aquest és el cas de Pacià, d'Ireneu d'Egara i fins de Paulí de Nola, nat aquest a Bordeus, ordenat sacerdot a Barcelona (393) i creat després bisbe de Nola (409-431) després d'alguns anys de residir i d'estar integrat en aquella comunitat.

Aquesta pràctica aviat tindrà dures intromissions de poders externs, sobretot del poder reial, en època visigòtica, que acabarà per anorrear-la.

Els atemptats sobre aquest dret, que sembla ésser la resta d'un estat més democràtic inicial de l'organització eclesiàstica, experimentarà molt aviat atacs, així consta per la carta del papa Innocenci I dels volts del 400, abans citada, quan es plany del nomenament d'un bisbe per Girona sense el consentiment de la comunitat o bé consta, també per una resposta papal que poc abans del 465 el bisbe Silvà de Calahorra, per tant un bisbe de l'antiga Tarraconense, va crear bisbes en indrets on no n'hi havia hagut fins aleshores i ho va fer sense el consentiment de la comunitat ni la del metropolità, que és qui va denunciar-ho al papa Hilari I²².

Les eleccions de bisbes sense comptar amb la comunitat, per designació o intromissió reial seran una constant a partir dels volts del 620. Sobre aquest punt és característica la carta arrogant del rei Sisebut (614-620) al metropolità de Tarragona en la que s'oposa a l'elecció d'un bisbe de Barcelona feta amb el consentiment d'aquell²³.

Tanmateix hi ha indicis que revelen que aquesta pràctica, la de triar per bisbes a sacerdots de la pròpia comunitat i amb el consentiment popular, feia ja temps que no es practicava com ho indica el fet dels quatre germans bisbes de diferents diòcesis: Just d'Urgell (517-549), Nebridi d'Egara (516-545), Justinià de València (531-546) i Elpidi d'Osca (527). També és rellevant el cas de Joan de Bicularum, nat a Santarem (Portugal), que estudià a Constantinoble, fou desterrat per Leovigild a Barcelona i acabà essent bisbe de Girona (591-621)²⁴.

21. G. LE BRAS, *op. cit.* pàgs. 374-375.

22. Cfr. *Collectio Canonum Hispana* PL, 84, cols. 789-792.

23. E.A. THOMPSON *Los godos en España*, Alianza Editorial, Madrid, 1971, pàgs. 206-316.

24. Sobre aquests i altres temes relacionats amb els primers bisbes de les diòcesis catalanes n'hem tractat més llargament a la *Introducció a Escrits de bisbes catalans del primer mil·lenni* a «Clàssics del cristianisme» 27, Barcelona 1992, pàgs. 7-47.

Les parròquies i els rectors

La tercera gran institució de l'església catalana i també una de les grans institucions de l'Església universal és la parròquia. El mot *parroquia* (del grec *paroikia*, veïnat o reunió de vivendes) i el mot *diòcesi* (també del grec *diokesis*, equivalent originàriament a ordenament d'assumptes domèstics i per derivació a administració) són dos mots que durant molts segles es varen confondre o expressaven un mateix concepte: un territori sobre el que un bisbe exercia la seva jurisdicció, o sigui que equivalia al sentit actual de diòcesi o bisbat. Més endavant l'augment de comunitats va fer dividir aquestes orepartir-les en diferents esglésies i territoris que tenien confiats, així en el si de comunitats parroquials o diòcesis originals s'originen altres agrupaments subsidiaris, regits per un sacerdot vinculat al bisbe. Això va fer que es reservés a la parròquia inicial el nom de diòcesi i a les secundàries el de parròquia. La diòcesis estava regida per l'*episcopus* i la parroquia pel *parrochus*, mot que ha conservat l'idioma castellà, mentre que en català s'ha suplantat paulatinament pel de rector.

L'ús indiscriminat dels mots : parròquia i diòcesi, per a designar una mateixa realitat es va acabar a partir dels segles VI-VII. Participa encara d'aquest ús indiscriminat el concili de Tarragona del 516, que en els seus canons 7,8 i 13, fa esment encara de les *dioecesanis ecclesiis* en el sentit de parròquies²⁵.

S'ha escrit i teoritzat molt sobre l'origen de les parròquies; alguns autors han pretingut fixar normes com si la fundació de les parròquies respongués a uns criteris o a un «planning» fet amb moderns criteris urbanístics o de repartició del país. Partint de la vil·la romana i del mas i de les seves subdivisions s'ha volgut cercar una distància fixe entre les parròquies i un nombre stand o fixe de masos en la seva demarcació, etc.²⁶. Això que pot tenir alguna base en altres països ho creiem purament ciència ficció quan algú intenta aplicar-ho com a norma a les nostres contrades. Alguna parròquia es podia haver creat seguint algun criteri de repartiment territorial i de distàncies, en el moment de la conquesta o repoblament d'algun sector concret del país, però la majoria d'elles es creaven davant de necessitats concretes o per voluntat d'algun senyor laic (comtes, vescomtes, vicaris...) o eclesiàstic (bishes, capitols, monestirs). També hi ha cassos evidents de creació de parròquies per voluntat d'un grup de fidels, però aquests molt sovint van encapçalats pels

25. F.A. GONZALEZ. *Collectio Canonum Ecclesiae Hispanae*, Madrid 1808, pàgs. 295-300.

26. J. LAENEN *Les églises primitives des villes et le probleme des origines communales*, a *Melanges Camille de Borman*, Liège 1919, pàgs. 73-83, i J. CEYSSENS *Étude historique sur l'origine des paroisses* a «Bib. de la Société d'Art et d'Histoire du diocèse de Liège», XIV, Liège 1903, pàgs. 261-340.

potentes o *maiores* o els senyors terratinents del lloc²⁷. Un criteri dels primers temps de la restauració del país, almenys en un sector de la Catalunya antiga, fou el d'unir moltes parròquies petites, segurament de fundació particular, a una església central; d'aquestes filials algunes passaran després a parròquies independents mentre que altres restaran com a simples capelles particulars²⁸.

L'estudi de l'origen de les nostres parròquies és un tema encara pendent d'un treball globalitzat, a semblança dels que s'han fet en altres països²⁹, tanmateix gràcies als estudis genèrics que es publiquen en les introduccions i en concret en les monografies de *Catalunya Romànica*³⁰ i a altres aportacions contemporànies de fonts³¹, aviat serà possible de fer un complet treball de

27. Purament a tall d'exemple recordem que Sant Jaume de Frontanyà s'erigeix el 905, sembla que a instàncies del bisbe iantigis, dins una campanya de restauració d'un sector de la diòcesi (C. BARAUT *Les actes de consagració del bisbat d Urgell* (segles IX-XII), *Urgellia*, I, 1978). Sant Andreu de Tona ho és el 886 per un grup de més d'una quarantena d'homes presidits pels «barons il·lustres», que són els que doten l'església (A. PLADEVALL, *Tona. Mil cent anys d'història*. Eumo editorial 1989, pàgs. 53-58); mentre que Sant Jaume de Queralbs fou erigit com a oratori privat per un grup de feligresos, per tenir massa lluny la parroquia de Fustanyà vers el 950 i fou erigida en parròquia el 978, a petició dels fills dels fundadors (C. BARAUT *op. cit.*, doc. 38)

28. Aquest és el cas de moltes esglésies del Moianès (set futures parròquies) unides el 939 a l'església de Santa Maria de Moià (*Catalunya Romànica XI* (1984) pàgs. 66-67); de sis futures parròquies del Lluçanès unides el 905 a Santa Maria de Lluçà (*Catalunya Romànica II*, Osona I (1984) pàgs. 252-253); o de grups d'esglésies de la vall d'Arbúcies o del cor de la Selva unides el 923 a Sant Quirze d'Arbúcies o a Santa Coloma de Farners el 950 (*Catalunya Romànica V*, 1991, pàgs. 238-239 i 340) etc.

29. Un clàssic sempre útil: PIERRE IMBART DE LA TOUR *Les origines religieuses de la France. Les paroisses rurales du IV au XI siècle*, Paris 1900, 354 pàgs.; HENSI LESETRE *La paroisse*, Paris 1908; E. GRIFFE *Les paroisses rurales de la Gaule*, a «La Maison-Dieu» 36. Edit. du Cerf, Paris 1953, pàgs. 33-62; tot aquest número de «La Maison-Dieu» és dedicat als *Problèmes de la Paroisse*; entre els treballs més recents cal comptar el de M. AUBRUIN *La paroisse en France des origines au XV siècle*, Picard, Paris 1986, 270 pàgs.

30. La Col·lecció *Catalunya Romànica*, que es va començar a editar el 1984 i que es troba ja en la seva fase de culminació, dóna una llista exhaustiva, d'acord amb el nivell actual dels estudis i fonts disponibles, de totes les esglésies i parròquies que existiren entre els segles X i XIV. Un cop llesta l'obra es podran fer també estudis complets de titulars, treball tan magníficament encetat per E. MOREU-REY en els seus estudis sobre alguns sants, com sant Martí, sant Miquel o sant Fruitós, que donaran sorpreses i aportaran noves llums.

31. Entre aquestes cal fer esment dels treballs sobre el territori de la diòcesi d Urgell del P. CEBRIÀ BARAUT i en especial de l'obra *Les actes de consagracions de les esglésies de l'antic bisbat d'Urgell* (segles IX-XII), Societat Cultural Urgellitana. La Seu d Urgell 1986 i de l'obra, d'abast més ampli i creiem definitiva, de RAMON ORDEIG i MATA *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes* a «Revista catalana de Teologia», pàgs. 4-16, (Barcelona 1979-1991), síntesi o resum de la gran obra que recollirà totes les actes de consagració del país entre els segles IX i XIII i de la que enguany n'ha aparegut el primer volum.

síntesi sobre l'origen de les parròquies i dels titulars de les més antigues esglésies del país.

Fixat o intuït l'origen de les parròquies elles ofereixen un ample camp d'estudi tant en el seu aspecte constitutiu com en les influències internes i externes que varen experimentar al llarg dels segles.

Per conèixer a fons una parròquia cal tenir present la seva condició jurídica bàsica, és a dir, la seva dependència, que podia ésser directament del bisbe, d'algun monestir o casacanonical exempto o d'un senyor laic³². També és necessari estudiar la seva demarcació, el sacerdot o sacerdots que les regien³³, la dotació i, sobretot, la condició i nombre de la seva feligresia.

Des d'un punt de vista extern cal també tenir presents les organitzacions supraparroquials, com són la diòcesi a la que pertanyen, els deganats³⁴, algunes peculiars autonomies de certes valls o sectors del país³⁵ els arxiprestats, etc.

És evident que el que sintèticament hem exposat no és altre cosa que un qüestionari o simple reflexió sobre la importància de les institucions de l'Església en general i en particular de la nostra. Reduïm aquesta síntesi a les tres institucions bàsiques de la nostra Església o de l'església catalana: la província eclesiàstica o metropolitana, les diòcesis i les parròquies.

Vinculades a cada una d'aquestes grans institucions n'hi ha d'altres secundàries bé que molt interessants, algunes ja al·ludides marginalment, com

32. Aquí escau fer esment de les «esglésies pròpies» o esglésies situades sota el patronat de laics, molt sovint en conflicte amb els interessos episcopals. Les «esglésies pròpies» o les *Eigenkirchen* germàniques foren un tema d'estudi molt de moda fa algunes dècades. A casa nostra és famós el plet de les esglésies del terme del castell de Gurb entre els senyors del castell que se les volien apropiar i els bisbes de Vic; tracten aquest punt R. D. ABADAL *L'abat Oliba, bisbe de Vic i la seva època*. Edit. Aedos 1962 3ª ed., pàgs. 222-227 i E. JUNYENT *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, I.E.C. Barcelona 1992, pàgs. 171-175. Sobre l'origen del tema veure J. FERNANDEZ ALONSO, *op. cit.* pàgs. 215-224.

33. En alguns indrets, com a la diòcesi de Vic, per sobre del rector o *regens ecclesiae* hi havia el *capellanus*, normalment un canonge de la catedral que tenia confiades varies parròquies; també fou un costum, abolit el 1297, de repartir la cura pastoral entre diferents sacerdots, normalment dos que es repartien per setmanes la cura pastoral i que per això rebien el nom d'*abdomadriarios* o simplement de *domers*. Cfr. *Catalunya Romànica II*, Osona I (1984) pàgs. 71-88.

34. Una visió genèrica dels antics deganat a l'edat medieval la dóna JOSEP RIUS I SERRA *Rationes Decimarum Hispaniae* (1279-1280) CSIC. vol. I, Barcelona 1946 o bé de manera particular, per la diòcesi d'Urgell, PRIM BERTRAN I ROIGE *La dècima de la diòcesi d'Urgell, corresponent a l'any 1391* a «Urgellia» II, La Seu d'Urgell 1979, pàgs. 257-346.

35. Aquest aspecte, conegut d'antic, ha estat objecte d'un breu estudi a *Catalunya Romànica XII* (1984) pàgs. 52-66 pel Berguedà i en especial per ENRIC MOLINÉ *Organitzacions eclesiàstiques autònomes al Pirineu durant l'antic règim: les valls d'Aneu, Boi i Aran* a «Urgellia» V, La Seu d'Urgell 1982, pàgs. 331-342.

els *concilis provincials* tant de moda ara davant l'anunci de la seva represa o convocatòria d'un «concili» pels temps contemporanis, els sinodes diocesans, els capitols catedralicis, les escoles catedralícies, els seminaris, els hospitals, confraries, etc.

Els religiosos

Un altre gran apartat de les institucions eclesiàstiques, hé siguin de l'Església en general o de la de Catalunya en particular, són els ordes religiosos, tant els antics ordes monàstics com els instituts més moderns, però, això és tema d'una àrea específica d'aquest Congrés.

Els religiosos (monjos, frares o membres dels instituts moderns), han tingut sempre una importància cabdal en la vida de l'Església general i de les esglésies concretes; el mateix es pot dir dels canonges o membres d'ordes, congregacions o instituts clericals.

Cada un d'aquests ordes, congregacions o instituts es pot estudiar com a institució particular, amb les característiques pròpies de les seves regles, constitucions, monestirs, cases o convents, recrutament, estatut o categories dels membres, o bé per la seva relació i integració a la vida i estructura de l'Església universal.

Els canonges, tant els catedralicis com els de les comunitats més aparentades a l'estatut monacal, són els que han tingut sempre una vinculació més directa amb l'Església secular o jeràrquica, per considerar-se clergues i com a tals vinculats a l'estructura pastoral de l'Església.

És aquest un ample camp d'estudi pels historiadors de l'Església i de les seves institucions i sobre el que cada dia hi ha més abundant bibliografia i estudis ben fonamentats. Com a obres de síntesi que marquen l'etapa moderna d'aquest aspecte de la història de l'Església i de les seves institucions destaquem només dues obres: el nostre treball *Els monestirs catalans*. Edic. Destino 1968, ampliat amb articles i visions més específiques sobre monestirs o corrents concrets en múltiples articles de la Gran Enciclopèdia Catalana i en especial l'obra *Catalonia Religiosa. Atlas històric dels orígens als nostres dies*, promogut per la «Unió de Religiosos de Catalunya», Ed. Claret, Barcelona 1991, obra de varis autors que compta amb una selecta bibliografia entre les pàgines 545 i 565.

Com és evident la història de les institucions no es limita als seus orígens o

a les èpoques antiga i medieval; les velles institucions han presidit al llarg dels segles, s'han renovat, se n'han creat de noves; algunes també han aparegut a l'època medieval i han desaparegut en temps moderns, com la Inquisició o les Inquisicions per ésser més exactes, el pagament dels delmes, etc.

Per formació i per dedicació ens hem limitat a exposar l'origen i algunes característiques de les tres institucions cabdals, però la seva visió es podia haver allargat fins als temps moderns o contemporanis i en ella hauriem vist canvis i la lògica evolució aportada al pas dels segles, per la vinculació de la nostra Església al regalisme hispànic i des d'inicis del segle passat a la centralització romana o agrupament de l'Església entorn del papa i dels forts dicasteris vaticans.

Altres treballs d'aquesta àrea es cuidaran d'ampliar i evocar temes puntuals de les institucions i organització de l'Església, una entitat que, no cal oblidar-ho, amb els seus alts i baixos, virtuts i defectes, és la que ha presidit i ha acompanyat sempre l'origen i creixença de la nostra consciència de poble i de nacionalitat.

